

ISSN: 1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2010, Volume: 5, Number: 3, Article Number: 3C0049

SOCIAL SCIENCES

Received: June 2010

Accepted: July 2010

Series : 3C

ISSN : 1308-7444

© 2010 www.newwsa.com

Funda Yurdakul

Gazi University

funday@gazi.edu.tr

Ankara-Turkey

**AMARTYA SEN'İN YOKSULLUK ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ VE SEN YOKSULLUK İNDEKSİ:
TÜRKİYE UYGULAMASI**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Amartya Sen'in yoksulluk konusundaki görüşlerini tartışmak ve Sen tarafından geliştirilen Sen Yoksulluk İndeksi'ni, Türkiye'nin 2004-2006 dönemlerindeki iki, dört ve altı kişilik hanehalkları için hesaplamaktır. Analiz sonuçlarına göre, Gini katsayısı yerine kullanılan Değişme katsayısı, iki kişilik hanede ortalama 0.65 iken, dört ve altı kişilik hanelerde ortalama 0.78 ve 0.63 dür. 2004-2006 dönemleri için hesaplanan Sen Yoksulluk İndeksi, Yoksul Kişi Oranı ve Yoksulluk Açığı Oranı hem yıllar geçtikçe hem de hanehalkı büyüklüğü arttıkça artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sen Yoksulluk İndeksi, Gini Katsayısı,
Yoksul Kişi Oranı, Yoksulluk Açığı Oranı

**THOUGHTS OF AMARTYA SEN ON POVERTY AND SEN'S POVERTY INDEX: AN
APPLICATION FOR TURKEY**

ABSTRACT

The main purpose of this paper is to discuss the thoughts of Amartya Sen on poverty and to calculate Sen's Poverty Index developed by Sen for the households of two, four and six persons in Turkey over the period 2004-2006.

The estimation results indicate that the coefficient of variation, used instead of Gini coefficient, is found to be 0.65 on average for households of two persons. On the other hand, the coefficients of variation are estimated to be 0.78 and 0.63 on average for the households of four and six persons, respectively. Sen's Poverty Index tends to increase over time (on an annual basis) and with an increase in the size of the households in Turkey over the period 2004-2006.

Keywords: Sen's Poverty Index, Gini Coefficient, Poverty Rate,
Poverty Gap Rate.

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Ekonomik ve sosyal boyutlu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan, yeryüzünde oldukça geniş bir coğrafya üzerinde görülen yoksulluk sorunu günümüzün en önemli sorunlarından biridir. Yoksulluk sorunu, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) gibi uluslararası kuruluşlar başta olmak üzere tüm karar alıcıların gündemine girmiş bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Sosyal Ekonomik ve Kültürel Haklar Komitesi yoksulluğu şu şekilde tanımlamaktadır: "Yoksulluk, yeterli bir yaşam standartının yanı sıra diğer medeni, kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal haklar için gerekli olan kaynaklardan, yetilerden, seçilerden, güvenlikten ve güçten sürekli ya da kronik olarak yoksun kalmakla karakterize olan durum olarak tanımlanabilir". Bu tanım Amartya Sen'in "yapabilirlikten (capability) yoksulluk" olarak adlandırdığı olguyla da örtüşmektedir (Buğra, 2005).

Amartya Sen yoksulluk sorununa yeni bir bakış açısı getirmiştir. Sen'e göre, yoksulluğun giderilmesi için, maddi gereksinmelerin yanında insanlara var olma ve kapasitelerini geliştirebilme hakları tanınmalıdır. Bir kişinin yaşam standardı, o kişinin parayla satın alamayacağı bazı bileşenlerden oluşmaktadır (Griffin, 1990: 10). Örneğin, bir bisiklete sahip olmak tek başına yeterli değildir; onu kullanabilmek de önemlidir. Sen'e göre, insani kapasiteler refah ve özgürlükleri doğrudan, ekonomik üretim ve toplumsal değişimi dolaylı olarak etkilemektedir (Sen, 1997: 1960; Yılmaz, 2004:120). Sen'e göre yoksulluğun yok edilebilmesi için insani gelişmişliği sağlamalı ve kendilerini gerçekleştirmek için kişilere uygun şartlar yaratılmalıdır. Sen, bu nedenle yoksulluğun şiddetini daha iyi yansıtan, yoksulluk ölçümü hesabına yoksullar arasındaki gelir dağılımını da katan bir ölçüyü önermiştir (Sen, 1976:22).

Bu çalışmanın amacı da, Sen'in yoksulluk konusundaki görüşlerini tartışmak ve Sen tarafından geliştirilen Sen Yoksulluk İndeksi'ni Türkiye'nin 2004-2006 dönemi için hesaplamaktır. Bunun için TÜİK'in hazırladığı Hane Halkı Bütçe Anketleri'nden yararlanılmıştır. TÜİK'in iki, dört ve altı kişilik hane halkları için hesapladığı yoksulluk sınırları kullanılarak Sen Yoksulluk İndeksi hesaplanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Amartya Sen'in yoksulluk üzerine düşünceleri açıklanmaktadır. İkinci bölüm, Türkiye'deki yoksulluğun boyutu hakkında bilgi vermektedir. Üçüncü bölümde Sen Yoksulluk İndeksi hesaplanmıştır. Son bölüm analiz sonuçlarının yorumlanması ile ilgilidir.

• Amartya Sen ve Yoksulluk Üzerine Düşünceleri

Sen (1981)'e göre yoksulluk, standart yoksulluk ölçütü olan gelir azlığından çok temel kapasitelerden yoksulluk olarak görülmektedir. Bununla birlikte, kapasite yetersizliği olarak yoksulluk ile gelir azlığı olarak yoksulluğu kavramsal olarak ayırmak önemli olmakla birlikte, gelirin kapasite için önemli bir araç olması nedeniyle, bu iki perspektif ilişkilendirilebilir.

Kişinin sürdürdüğü yaşamı etkileyen yüksek kapasiteler genellikle o kişinin daha üretken olma ve daha fazla gelir sağlama kapasitesini yükselttiği için, kapasite gelişimi ile daha fazla kazanma gücü arasında bir bağlantı olduğu düşünülmektedir. Örneğin, daha iyi temel eğitim ve sağlık hizmeti yaşam kalitesini doğrudan iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda kişinin gelir edinme kapasitesini artırır ve gelir yoksulluğundan özgürleşmesini sağlar.

Temel eğitimin ve sağlık hizmetinin etki alanı daha da genişletir ve kişi potansiyel olarak yoksul olsa bile aşırı yoksulluğun üstesinden gelme şansını artırabilir. Bu ülkeler için de geçerlidir. Bir ülke yüksek iktisadi büyüme sayesinde gelir yoksulluğunu azaltırken, diğer bir ülke de temel eğitimi ve sağlık hizmetlerini yaygınlaştırarak ve adil toprak dağıtımını yaparak aşırı yoksulluğu

azaltabilir. Gelir yoksulluğu ile kapasite yoksunluğu arasındaki bu bağlantıların üzerinde durmak gerekliken, sadece gelir yoksulluğu üzerinde durmak, gerçeklerin gözden kaçmasına neden olabilir.

Gelir ve kapasite arasındaki ilişki, kişinin yaşından (örneğin yaşlı ya da çok genç olanlara özgü ihtiyaçlarıyla), toplumsal cinsiyetten ve toplumsal rollerden (örneğin, annelik yada aile yükümlülükleriyle), yerleşim yerinden (örneğin, su baskını ya da kuraklığa yatkınlık ya da bazı şehir yaşamlarında görülen güvensizlik ve şiddetle), epidemiyolojik atmosferden (örneğin, bir bölgedeki salgın hastalıklarla) ve kişinin denetleyemeyeceği -ya da sadece kısmen denetleyebileceği- diğer değişiklerden güçlü biçimde etkilenir. Yaş, toplumsal cinsiyet, yerleşim yeri ve benzerlerine göre sınıflandırılan nüfus gruplarının karşılaştırılmasında, bu değişimler özellikle önemlidir.

Sakatlık ya da hastalık gibi engeller de, kişinin gelir edinme kapasitesini azaltır. Bunlar aynı zamanda gelirin kapasiteye dönüştürülmesini daha da zorlaştırır. Yaşlı, sakat ya da daha ağır hasta olan bir kişi, yardım, protez ya da tedavi için daha fazla gelire ihtiyaç duyabilir. Bu kapasite yoksunluğu bakımından "gerçek yoksulluğun", gelir alanında görülenden çok daha önemli olabileceğini ortaya koymaktadır.

Aile içindeki paylaşım, yoksulluğa gelir perspektifinden yaklaşıldığında daha büyük zorluklara yol açabilir. Aile geliri bazı aile üyelerinin çıkarına oransız biçimde kullanılırsa, sözgelimi aile içi kaynak paylaşımında sistematik bir erkek çocuk tercihi varsa, bu durumda ihmal edilen aile üyelerinin yani kızların yoksulluk boyutu aile geliri bakımından yeterince yansıtılmayabilir. Kapasite yoksunluğu bakış açısı ile (daha fazla ölüm, hastalık, yetersiz beslenme, tıbbi ihmal vb.) kız çocuklarının yoksunluğunu ortaya çıkarmak, gelir çözümlemesini temel alan analizlerden daha önemli olabilir (Sen, 2004:128-129).

Diğer taraftan, gelirler bakımından göreceli yoksunluk, kapasiteler bakımından mutlak yoksunluğu getirebilir. Zengin bir ülkede görece yoksul olmak, kişinin mutlak geliri dünya standartlarından yüksek de olsa büyük bir kapasite engeli olabilir. Genelde bolluk içinde olan bir ülkede, aynı toplumsal işlevi kazanmak için yeterli metaları satın almak, daha fazla gelirin olmasını gerektirir.

Farklı gelir ve kapasite yaklaşımları arasındaki zıtlık, eşitsizliğin ve etkinliğin incelenmekte olduğu alan üzerinde doğrudan bir etki yaratır. Örneğin, yüksek geliri olan ancak siyasal katılım fırsatı olmayan bir kişi bilinen anlamda "yoksul" değildir, ancak önemli bir özgürlük açısından oldukça yoksuldur. Diğerlerinden daha zengin olan ancak tedavisi çok pahalı bir hastalığın sıkıntısını çeken birisi, olağan gelir dağılımı istatistiklerine göre yoksul olarak sınıflandırılmasa da, önemli bir konuda açıkça yoksun bir kişidir. Kendisine iş bulma fırsatı verilmeyen, ancak devletten "işsizlik yardımı" alan bir kişi, gelir alanında daha az yoksun olarak görülebilir, oysa son derece değerli olan "meslek edinme fırsatı" açısından daha yoksun durumdadır. Bu açıdan ele alındığında işsizlik sorunu, dünyanın birçok bölgesinde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak, insan kapasitesinin gelişmesi, üretkenlik ve kazanma gücünün genişlemesiyle birlikte devam eder. Kapasite gelişimi insan yaşamının zenginleşmesine ve insan yoksunluklarının hem sıklık hem de yoğunluk bakımından azalmasına doğrudan ve dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır.

• **Yoksulluğun Türkiye'deki Boyutu**

Yoksulluk sorunu günümüzün en önemli sorunlarından biridir. Türkiye'deki yoksullukla ilgili verilere bakıldığında, durumun önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.

Tablo 1. Türkiye'de 2002-2006 yılları arasında Gini katsayısı
(Table 1. Gini coefficient in Turkey 2002-2006)

Yıllar	Gini Katsayısı
1994	0.49
2002	0.44
2003	0.42
2004	0.40
2005	0.38
2006	0.462

Kaynak: TÜSİAD Yoksulluk Raporu (2008)

Gini katsayısı 0 değeri alıyorsa bu adil bir gelir dağılımını, 1'e doğru yaklaşıyorsa şiddeti giderek artan bozuk bir gelir dağılımını temsil etmektedir. Tablo 1'den de görüleceği gibi Türkiye'de 2002-2006 yılları arasında Gini katsayıları 0.40 düzeyindedir. 2006 yılında Gini katsayısı daha da artmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye adil bir gelir dağılıma sahip bir ülke değildir.

Tablo 2. Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk sınırları
(Table 2. Food and complete poverty lines according to household size)

Hanehalkı Büüklüğü	2002 Aylık Yoksulluk Sınırı * (YTL)	2003 Aylık Yoksulluk Sınırı * (YTL)	2004 Aylık Yoksulluk Sınırı * (YTL)	2005 Aylık Yoksulluk Sınırı * (YTL)	2006 Aylık Yoksulluk Sınırı * (YTL)
2	208	280	288	327	368
3	262	354	363	414	466
4	310	417	429	487	549
6	395	531	543	620	697

* Gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan yoksulluk sınırıdır.

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışmaları (2002-2007)

Tablo 2'den de görüleceği gibi, TÜİK'in yoksulluk çalışmasına göre, 4 kişiden oluşan hane halkının 2006 yılında aylık yoksulluk sınırı 549 YTL dir. Türk-İş'in yaptığı çalışmada ise aylık yoksulluk sınırı 2002-2006 döneminde sırasıyla, 1099, 1443, 1573, 1717 ve 1876 YTL dir (TÜSİAD, 2008:74). Aynı şekilde TÜİK'in 2007 yılı aylık yoksulluk sınırı, 4 kişilik bir aile için 598 YTL iken; Türk-İş'in 2915 YTL ve Ankara Ticaret Odası'nın (ATO) 1602 YTL olarak tahmin edilmiştir (ATO, 2008). TÜİK'in hesapladığı aylık yoksulluk sınırı, Türk-İş ve ATO'nun hesapladıkları yoksulluk sınırlarından oldukça düşüktür.

Tablo 3. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksul fert sayısı (bin kişi)

(Table 3. Number of poor individuals according to poverty line methods)

	2002	2003	2004	2005	2006
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	18441	19458	17991	14681	12930
Kişi başı günlük 1\$'ın altı*	136	9	11	10	0
Kişi başı günlük 2.15\$'ın altı*	2082	1655	1752	1109	1022
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı*	20721	16433	14681	11712	9680
Harcama esaslı göreceli yoksulluk**	10080	10730	9967	11574	10530

* 1 \$'ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618281 TL; 2003 yılı için 732480 TL; 2004 yılı için 780121 TL; 2005 yılı için 0.830400 YTL ve 2006 yılı için ise 0.921 YTL kullanılmıştır.

** Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır. Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışmaları (2002-2007)

Tablo 4. Yoksul hanehalkı sayısı
(Table 4. Number of poor household size)

Bin adet	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam Hanehalkı Sayısı	16447	16744	17097	17549	17690
Yoksul Hanehalkı Sayısı	3693	3854	3533	2705	2473

Kaynak: TÜİK Yoksulluk Çalışmaları (2002-2007)

Tablo 3 ve Tablo 4'den de görüleceği üzere, TÜİK tarafından belirlenen yoksulluk sınırı kullanıldığında, 2006 yılında Türkiye'de 17.7 milyon haneden 2.5 milyonunun, diğer bir ifadeyle yüzde 14'ünün yoksul olduğu görülmektedir. Hane halklarını oluşturan fert sayılarına bakıldığında ise, toplam fertlerin yüzde 17.8'i yoksul olarak sınıflandırılmaktadır. Gıda yoksulu ya da açlık sınırında yaşayan fert sayısı 539 bin kişi olmasına rağmen, gıda dışı ihtiyaçların da göz önünde bulundurulduğu yoksul fert sayısının 12.9 milyon kişi ile oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Toplam kurumsal olmayan nüfus (bin kişi)
(Table 5. Total non-institutional population)

Yıllar	Nüfus
2002	68393
2003	69479
2004	70556
2005	71611
2006	72606

* En son nüfus sayımı 2000 yılında yapılmıştır. TÜİK günümüze kadar bu nüfusun sayımından elde ettiği teknik parametreleri kullanarak ileriye yönelik nüfus tahminlerinde bulunmuştur.

** **Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus:** Okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, hastahane, hapisane, kışla ya da orduvinde ikamet edenler dışında kalan nüfusu ifade etmektedir. Kaynak: TÜSİAD Yoksulluk Raporu (2008)

Tablo 5'den de görüleceği gibi, 2006 yılında Türkiye'nin nüfusu 72.606 milyon kişi iken; 2007 yılında 73.875 milyon kişi olmuştur. Nüfusun artması yoksul kişi oranını da artırmaktadır. Yoksulluk sorunun bu kadar önemli olmasından dolayı, Türkiye'de yoksullukla ilgili birçok çalışma yapılmıştır

(http://www.turkhemsirelerderneği.org.tr/uploading/pdf/thturkiyede_yoksulluk_arastirmasi_bibliyografisi.pdf, Erişim Tarihi: 24.2.2009). Dumanlı (1996), Dağdemir (2002), Erdoğan (2002), Şengül (2003)'ün yapmış oldukları çalışmalar, yoksulluk verilerine ilişkin çalışmalardır.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Yoksulluk, gerek bireysel gerekse toplumsal hayatı etkileyen önemli bir sorundur. Bu çalışmada Türkiye'nin yoksulluk sorunu incelenmiş ve yoksulluk ekonomisi üzerine önemli çalışmalara imza atan 1998 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Amartya Sen'in bu konu üzerine düşünceleri ve geliştirdiği Sen İndeksi'nin Türkiye'de

uygulanabilirliği araştırılmıştır. Bu çalışma, yoksulluk sorunu ile ilgili çalışmalara katkı sağlama düşüncesiyle yapılmıştır.

3. ANALİTİK ÇALIŞMA (ANALYTICAL STUDY)

3.1. Yöntem (Method)

Amartya Sen'in yoksulluk yaklaşımına göre, insanların sahip oldukları maddi ve manevi varlıklar (eğitim, beceriler, sermaye vb.), toplumda var olan fırsatlar ve insanların yaşam kalitelerinden duydukları tatmin yoksulluğu tanımlayan önemli basamaklardan birkaçıdır. Böylece hem varlıklar hem fırsatlar hem de insanların öznel değerlendirmeleri yoksulluğun temel belirleyicileridir. Sen yoksulluk kavramını parasal ve bireysel gelir ya da satın alma gücünden çıkarıp hem öznel hem de kültürel bir kavram haline getirmiştir (Dedeoğlu, 2003).

Sen, yoksulluğu farklı boyutlarıyla sergileyen Yoksul Kişi Oranı (H), Yoksulluk Açığı Oranı (I) ve Yoksullararası Gelir Eşitsizliği Katsayısı (G) gibi ölçütleri bir arada tutan ve hesaba katan geniş kapsamlı bir yoksulluk indeksi tanımlamıştır (Sen, 1976:219-231). Yoksulluğun belirlenmesinde kullanılan Yoksul Kişi Oranı, yoksulluk sınırı altında bulunan nüfusun toplam nüfus içindeki yüzdesini ifade eden en temel yoksulluk ölçütüdür (Ravallion, Sen, 1996:772). Yoksul Kişi Oranı yoksulluğun derecesi hakkında bilgi vermez ve yoksullararası gelir hareketlerini yansıtmaz. Bu yetersizliğin yerini doldurmak üzere Yoksulluk Açığı Oranı ve Yoksullararası Gelir Eşitsizliği Katsayısı ölçütleri kullanılmaktadır. Yoksullararası Gelir Eşitsizliğini tanımlamak amacıyla bir gelir eşitsizlik ölçütüne gerek duyulmuştur. Gini katsayısı bu eksikliği tamamlayabilecek ideal bir gelir eşitsizlik ölçütü olarak kabul edilmektedir. Yoksullararası Gelir Eşitsizliğinin artması, yeterince beslenemeyenlerden iyi durumdaki yoksullara, yoksullararası gelir dengesizliğini artıran bir gelir transferine işaret ederken, yoksulluğun şiddetinin artmış olduğunu gösterir. Yoksulluk Açığı Oranı ise, yoksulların yoksulluk sınırının üzerine çıkarılabilmeleri için gerekli ortalama gelir düzeyini gösteren veya yoksulluk sınırına göre yoksulun ortalama gelir azlığını ifade eden bir derinlik ölçütü olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk açığının artıyor olması yoksulluğun daha da derinleştiğini, şiddetlendiğini göstermektedir (Dağdemir, 2002).

$$P = H [I + (1 - I) G] \quad (1)$$

P= Sen'in yoksulluk indeksi

H= Yoksulluk sınırı altındaki nüfus / Toplam nüfus

G = Gini katsayısı (0 < G < 1)

I = $\frac{\sum (\text{Yoksulluk sınırı} - i.\text{inci hane halkının geliri})}{\text{Yoksulluk sınırı geliri altında gelire sahip olan hane halklarının sayısı}}$ Sen'in yoksulluk indeksi (P), Yoksul Kişi Oranı ve Yoksulluk Açığı Oranı'nın artan bir fonksiyonudur. Çünkü G'nin değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. Sen indeksi aynı zamanda Gini katsayısının da artan bir fonksiyonudur.

3.2. Veri (Data)

Türkiye'deki değişimin hane halkı üzerine etkilerini analiz etmek ve hane halkını daha iyi tanıyabilmek için kullanılacak kaynak, TÜİK tarafından açıklanan Hane Halkı Bütçe Anketi sonuçlarıdır.

Türkiye genelini kapsayacak şekilde ele alınarak hazırlanan ankete ilişkin ilk çalışma 1987 yılında gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki anket çalışması **1994 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi**, tüketim harcamaları ve gelir dağılımı amaçlarına yönelik olarak ayrı ayrı düzenlenmiştir. 2002 yılından itibaren her yıl

düzenli anket uygulaması başlatılmış, anketin adı **Hane Halkı Bütçe Anketi** olarak değiştirilmiştir.

Bu çalışmada da 2004-2006 dönemi Hane Halkı Bütçe Anketleri'nden yararlanılmıştır. Ayrıca 2004-2006 yıllarına ait hane halkı büyüklüklerine göre yoksulluk sınırları, yoksul hane halkı sayısı gibi veriler TÜİK Yoksulluk Çalışması(2006) ve TÜSİAD Yoksulluk çalışması(2008)' ndan alınmıştır.

3.3. Uygulama (Application)

Bu çalışma, Türkiye'nin 2004-2006 dönemi Sen Yoksulluk İndeksi'nin hesaplanmasıyla ilgilidir. Sen Yoksulluk İndeksi hesaplanırken (1) nolu eşitlikten yararlanılmıştır.

(1) Nolu eşitlikte, Yoksul Kişi Oranı (H) ve Yoksulluk Açığı Oranı (I)'nin hesaplanabilmesi için 2004-2006 dönemine ait yoksulluk sınırı değerlerine ihtiyaç vardır. Yoksulluk sınırı, TÜİK, Türk-İş, ATO gibi çeşitli kuruluşlarca her yıl hesaplanmaktadır. TÜİK'in hesapladığı yoksulluk sınırı ile diğer kuruluşların hesapladığı yoksulluk sınırları arasında farklılıklar vardır. Bu farklılıklar özellikle:

- Günlük kalori gereksinimi,
- Açlık sınırındaki mal sepetinin içeriği ve fiyatlandırılması,
- Eşdeğerlik ölçeğinin belirlenmesi,
- Yoksulluk sınırında gıda dışı harcama payının hesaplanması konularında ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada, TÜİK'in, iki, dört ve altı kişilik hane halkları için hesapladığı yoksulluk sınırları kullanılarak ayrı birer Sen Yoksulluk İndeksi hesaplanmıştır. TÜİK'in hesapladığı yoksulluk sınırı, gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan yoksulluk sınırıdır ve hane halkı büyüklüğü birden ona kadar değişmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, 2, 4 ve 6 kişilik hane halkı büyüklüğü baz alınmıştır ve her bir hane büyüklüğü için kendi içinde Yoksul Kişi Oranı (H), Yoksulluk Açığı Oranı (I) ve Gini katsayısı yerine Değişme katsayısı kullanılarak indeks oluşturulmuştur. Sen'in Yoksulluk ölçüsü, yoksullar arası Gini katsayısını içermektedir (Sen, 1976).

Gelir eşitsizliğinin ölçümünde birçok yöntem kullanılmaktadır. Varyans ve Değişme Katsayısı, Logaritmik Standart Sapma, Logaritmik Sapmaların Ortalaması, Gini Katsayısı, Kuznets Katsayısı, Theil Endeksi gibi. Bu çalışmada Değişme Katsayısı kullanılmıştır. Bu katsayı varyansın karekökü olarak tanımlanan standart sapmanın ortalama gelir düzeyine bölünmesi ile elde edilir. Değişim katsayısının değeri sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımı daha adil hale gelir. Bu katsayı her düzeydeki gelirler arasındaki gelir transferlerine karşı duyarlı olma özelliğine sahiptir ve varyanstan farklı olarak ortalama gelir düzeyinden de bağımsızdır. Ancak, gelir farkları büyük olduğunda transfer etkisini ölçmekte yetersiz kalmaktadır (Aktan, 2002).

Yoksul Kişi Oranı (H)'nin hesaplanabilmesi için, yoksulluk sınırı altındaki nüfusun toplam nüfusa oranı gereklidir. Yoksulluk sınırı altındaki nüfusu bulabilmek için şöyle bir yol izlenmiştir. TÜİK'in Hane Halkı Bütçe Anketlerinde 2004, 2005 ve 2006 yıllarında sırasıyla 8544, 8559 ve 8558 hane halkı vardır. Anketlerde her hane halkının yıllık kullanılabilir gelirleri mevcuttur. Sen'in Yoksulluk İndeksi'nin hesaplanabilmesi için kullanılan aylık kullanılabilir gelir, yıllık kullanılabilir gelirin 12' ye bölünmesiyle elde edilmiştir. TÜİK'e göre, 2004-2006 yıllarında 4 kişilik hane halkının aylık yoksulluk sınırı sırasıyla 429, 487 ve 549 YTL' dir. Bu bilgilerden yararlanarak, aylık kullanılabilir geliri yoksulluk sınırının altında olan hane halkları tespit edilmiştir. Örneğin 2006

yılında 8558 hane halkı içinde 4 kişilik toplam hane halkı sayısı bulunmuş (2342) ve bu 2342 hane halkı arasında aylık geliri 549 YTL'nin altında olan hane halkları tespit edilmiştir (267). Bu sayılar, hane halkı 4 kişiden oluştuğu için 4 ile çarpılmıştır. Bulunan rakamlar, toplam nüfus ile yoksulluk sınırı altındaki nüfusu vermektedir. Aynı işlemler 2 ve 6 kişilik hane halkları için de yapılmıştır.

(1)Nolu eşitlikte, Yoksulluk Açığı Oranı (I)'nin hesaplanabilmesi için aşağıdaki eşitlik kullanılmıştır.

$I = \frac{\sum (\text{Yoksulluk sınırı} - i.\text{inci hane halkının geliri})}{\text{Yoksulluk sınırı geliri altında gelire sahip olan hane halklarının sayısı}}$
(2)

(2)Nolu eşitlikten de görüleceği gibi, örneğin, 549 YTL 'nin altında geliri olan her bir hane halkının 549 YTL gelire olan farkları hesaplanmış ve bu farkların toplamının yoksul tanımına giren hanelere oranı bulunmuştur.

(1)Nolu eşitlikteki tüm değişkenler (G, H, I) belirlendikten sonra, hesaplanan Sen İndeksi değerleri Tablo 6, 7 ve 8'de verilmiştir.

Tablo 6. Hanehalkı büyüklüğünün 2 olduğu durumda hesaplanan Sen İndeksi
(Table 6. Sen index is calculated with the assumption that household size is 2.)

Yıllar	Aylık Yoksulluk Sınırı (YTL)	Toplam Hane Halkı Sayısı	2 Kişiden Oluşan Toplam Hane Halkı Sayısı	Aylık Yoksulluk Sınırı Altında Geliri Olan Hane Halkı Sayısı	Yoksul Kişi Oranı (H)	Yoksulluk Açığı Oranı (I)	Değişme Katsayısı (G)	Sen İndeksi (P)
2004	288	8544	1356	98	0.0722	89.085	0.621	2.482
2005	327	8559	1411	78	0.0552	104.235	0.68	1.878
2006	368	8558	1358	109	0.0802	109.68	0.654	3.095

Tablo 6'dan da görüleceği gibi, Yoksulluk Açığı Oranı her yıl artmaktadır. 2004 yılında yoksulluk açığı oranı 0.89 iken, 2005 ve 2006 yıllarında bu oran 1.04 ve 1.09 olmuştur. Değişme katsayısının ortalama 0.65' lerde olması, gelir dağılımının adil olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, Sen Yoksulluk İndeksi'nin ifade ettiği yoksulluk oranı, 2004 yılına göre 2005'de azalmasına rağmen 2006'da artmıştır. Yoksul kişi oranına bakıldığında, üç yılın ortalama değeri yüzde 7 civarındadır.

Tablo 7. Hanehalkı büyüklüğünün 4 olduğu durumda hesaplanan Sen İndeksi
(Table 7. Sen index is calculated with the assumption that household size is 4)

Yıllar	Aylık Yoksulluk Sınırı (YTL)	Toplam Hane Halkı Sayısı	4 Kişiden Oluşan Toplam Hane Halkı Sayısı	Aylık Yoksulluk Sınırı Altında Geliri Olan Hane Halkı Sayısı	Yoksul Kişi Oranı (H)	Yoksulluk Açığı Oranı (I)	Değişme Katsayısı (G)	Sen İndeksi (P)
2004	429	8544	2324	277	0.119	121.38	0.699	4.431
2005	487	8559	2274	191	0.0839	143.65	0.818	2.262
2006	549	8558	2342	267	0.114	136.35	0.826	2.798

Tablo 7 incelendiğinde, Tablo 1'e benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Sen Yoksulluk İndeksi, 2005 yılında azalmasına rağmen 2006 yılında artmıştır. Hane halkı büyüklüğünün artmasıyla hem Yoksul Kişi Oranı'nda hem de Yoksulluk Açığı Oranı'nda artış olmuştur. Yoksul kişi oranı dört kişilik bir aile için ortalama yüzde 10 civarındadır. 2004 yılında yoksulluk açığı oranı 1.21 iken, 2006 yılında bu değer 1.36 olmuştur. Ayrıca gelir dağılımında adaletsizlik burada da açıkça görülmektedir. Değişme katsayısı, hanehalkı sayısının artmasıyla artmıştır. Bilindiği gibi, Değişim katsayısının değeri sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımı daha adil hale gelmektedir.

Tablo 8. Tablo 8. Hanehalkı büyüklüğünün 6 olduğu durumda hesaplanan Sen İndeksi
(Table 8. Sen index is calculated with the assumption that household size is 6.)

Yıllar	Aylık Yoksulluk Sınırı (YTL)	Toplam Hane Halkı Sayısı	6 Kişiden Oluşan Toplam Hane Halkı Sayısı	Yoksulluk Sınırı Altında Geliri Olan Hane Halkı Sayısı	Yoksul Kişi Oranı (H)	Yoksulluk Açığı Oranı (I)	Değişme Katsayısı (G)	Sen İndeksi (P)
2004	543	8544	670	207	0.308	187	0.637	21.103
2005	620	8559	730	138	0.189	223.26	0.594	17.243
2006	697	8558	731	181	0.247	219.38	0.670	18.047

Tablo 8'de, Yoksul Kişi Oranı'nın hem yıllara göre hem de hane sayısı büyüdükçe arttığı görülmektedir. Örneğin, 2006 yılında iki kişilik bir hanehalkında yoksul kişi oranı yüzde 8 iken, dört kişilik hanehalkında bu oran yüzde 10 civarındadır. Hanehalkı sayısı altı olduğunda yoksul kişi oranı yüzde 24 olmuştur. 2006 yılında gerek Yoksulluk Açığı Oranı gerekse Sen Yoksulluk İndeksi artmaktadır. 2004 yılında yoksulluk açığı oranı 1.87 iken, 2006 yılında bu oran 2.19 olmuştur. Bu durum 2004-2006 döneminde hanehalkı sayısı arttıkça yoksulluğun derinleştiğini ve yoksullar arası gelir eşitsizliğinin arttığını göstermektedir.

4. TARTISMA VE SONUÇ (DISCUSSION AND CONCLUSION)

Bu çalışmanın amacı, Amartya Sen'in yoksulluk konusundaki görüşlerini tartışmak ve Sen tarafından geliştirilen Sen Yoksulluk İndeksi'ni Türkiye'nin 2004-2006 dönemi için hesaplamaktır.

Sen Yoksulluk İndeksi'ndeki değişkenler, Yoksul Kişi Oranı, Yoksulluk Açığı Oranı ve Gini katsayısıdır. Bu çalışmada Gini katsayısı yerine Değişme Katsayısı kullanılmıştır. Değişme katsayısı sıfıra doğru yaklaştıkça, daha adil bir gelir dağılımı söz konusudur. İki kişilik hanede değişme katsayısı 2004-2006 döneminde ortalama 0.65 düzeyindeyken; dört ve altı kişilik hanelerde ortalama 0.78 ve 0.63 dür. Bu sonuç, Türkiye'de 2004-2006 döneminde yoksullar arası gelir eşitsizliğinin varlığını göstermektedir. Bununla birlikte, hanehalkı sayısı arttıkça Yoksul Kişi Oranı da artmaktadır. Ancak, Yoksul Kişi Oranı yoksulluğun derinliği konusunda tamamen duyarsızdır. Yoksulluk Açığı Oranı ise yoksulluğun derinliğine ilişkin daha iyi bilgi vermektedir. Analiz sonucunda Yoksulluk Açığı Oranı her yıl artmaktadır. Ayrıca hane halkı sayısı arttıkça bu oran artmaktadır. Bu durum Türkiye'de 2004-2006 döneminde yoksulluğun derinleştiğini göstermektedir.

2004-2006 dönemi için hesaplanan Sen Yoksulluk İndeksi değerlerine bakıldığında, 2004 yılına göre, 2005 yılında indeks de bir azalma, ancak 2006 yılında bir artma görülmüştür. Diğer taraftan hane halkı büyüklüğü arttığında Sen Yoksulluk İndeksi de artmaktadır.

Sen'e göre yoksulluğun yok edilebilmesi için insani gelişmişliği sağlamalı ve kendilerini gerçekleştirmek için kişilere uygun şartlar yaratılmalıdır. Bir başka deyişle bir mekanizma tarafından şartların eşitliği sağlanmadığı sürece haklarını kullanma ve talep etme durumu da sağlanamamış olmaktadır. İnsani gelişmişliğin eşit ve hak temelli sağlanabilmesinin yolu da bu mekanizmanın rolünü devletin üstlenmesiyle gerçekleşir. Devlet hem kişilere engel olmamalı, engelleri kaldırmalı bir taraftan da uygun şartları sağlamalıdır.

Bilindiği gibi yoksulluğun artması yolsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Eğer yoksulluk için gerekli önlemler alınmadığı takdirde, var olan ekonomik istikrarsızlık beraberinde sosyal patlamalara yol açabilir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Aktan, C., Vural, Y., (2002), Gelir Dağılımında Adelet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Coşkun Can Aktan (ed), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
2. Buğra, A., (2005), *Yoksulluk ve Sosyal Haklar*, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği İçin Hazırlanan Danışman Raporu, (www.spf.boun.edu.tr/docs/STPG_Bugra.pdf, Erişim tarihi,15.1.2009).
3. Dağdemir, Ö., (2002), Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987 -1994, Coşkun Can Aktan (ed), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
4. Dumanlı, R., (1996), *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No:DPT: 2449.
5. Dedeoğlu, S., (2003), "*Yoksullukla Son Nöbet*", BİA Haber Merkezi.
6. Erdoğan, G., (2002), "Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
7. Griffin, K. and Knigth, J., (1990), *Human Development: The Case for Renewed Emphasis*, (in Human Development and The International Strategy For The 1990 s, Ed. Keith GRIFFIN; John

- KNIGHT), MacMillan Academic and Professional Ltd, London, Great Britain, : 9-41.
8. Sen, A., (1976), "Poverty: An Ordinal Approach to Measurement", *Econometrica*, Vol: 44.
 9. Sen, A., (1997), Editorial: Human Capital and Human Capability, *World Development*, Vol.25, No: 12 : 1959-1961.
 10. Sen, A., (1981), *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford: Clarendon Press.
 11. Sen, A., (2004), *Özgürlükle Kalkınma*, Birinci Basım, Çev. Yavuz Alogan.
 12. Şengül, S. ve Çabuk, A., (2003), Türkiye'de Hanehalkı Büyüklüğünün ve Hanehalkı Kompozisyonunun Yoksulluk Üzerine Etkisi, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu: *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama Kitabı*, Ankara.
 13. TÜİK Yoksulluk Çalışması, (2002-2007)
 14. TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri, (2004-2006)
 15. TÜSİAD Yoksulluk çalışması, (2008)
 16. www.tusiad.org/turkish/rapor/gelir/EK2.pdf, Erişim tarihi, 19.2.2009.
 17. Yılmaz, M., (2004), Yoksulluğun Önlenmesinde Toplumsal Reformun Gerekliliği *Sosyal Bilimler*, Cilt:2, Sayı:1:119-135, Celal Bayar Üniversitesi S.B.E, Manisa.